

A BETHLEN-KORMÁNY MEGALAKULÁSA

1921. április 14-én bethleni Bethlen István gróf megalakította első kormányát. Egy rendkívül instabil, alapjaiban felforgatott országban ekkor még senki nem sejtette, hogy az új miniszterelnök ezt követően tíz évig irányítja majd a Magyar Királyságot. Tanulmányomban elsődlegesen Bethlen *kormányalakításában* betöltött szerepét vizsgálom.

A gróf politikai útja a miniszterelnökségig rendkívül tekervényes volt. Témánk szempontjából a legfontosabb tanulság, hogy potenciális kormányfőként Bethlen már a késő-dualista időszakban szóba kerülhetett. 1918 áprilisában – a III. Wekerle-kormány egyik válsága idején – maga Tisza István gróf ajánlotta az uralkodó figyelmébe Bethlent. Ez év április 8-án az erdélyi arisztokrata audiencián tárgyalt IV. Károlyral – a hivatalos közlések alapján a választójog kérdéséről egyeztettek.¹ A gróf ebben a kérdésben lényegében Tisza álláspontját osztotta, és mereven ellenezte e kérdés háború alatti rendezését. Személye valószínűleg e tény miatt nem nyújthatott érdemi alternatívát a miniszterelnök-jelöltek keresésekor.²

Az első világháború utáni összeomlás felgyorsította Bethlen politikai karrierjét, és hamarosan – a történelmének egyik legsúlyosabb válságát élő – hazánk legfontosabb politikusai közé emelkedett. A gróf helyesen ismerte fel, hogy a dualizmus összeomlása után újjá kell szervezni a nemzetben gondolkodó politikai pártokat. Ezért volt egyik szorgalmazója és létrehozója egy új pártnak, amely a Nemzeti Egyesülés Pártja nevet kapta. Az új politikai formáció kapcsán a gróf 1919. február 18-án fejtette ki nézeteit: lényegében ekkor megfogalmazott gondolatai váltak első kormánya alapelvévé is. A politikus kijelentette, hogy „ezer éven keresztül sok katasztrófát élt át ez a nemzet, de talán soha súlyosabbat nem, mint éppen a mai. Végigéltük a háború borzalmait és egy pillanatig sem ingott meg a hitünk, meggyőződésünk, hogy ennek a nemzetnek van még jövője. Nem ingott meg azért, mert egyik voltunk és egyetértettünk. És most három hónapos visszavonás, három hónapos belső harc elegendő volt arra, hogy föltárja az ország határait ellenségeink előtt és végső pusztulásnak tegye ki az országot.”³

¹ Gróf Bethlen István audienciája. *Pesti Hírlap*, 1918. április 10. 4.

² Mindenesetre Bethlen már 1918 előtt sem csak „erdélyi” politikusnak tekinthető, aki vezető magyar politikussá csak 1918 és 1921 között vált volna. Vö. ROMSICS 2018. 125.

³ BETHLEN 2000. 112.

A gróf szinte mindennél fontosabbnak látta a nemzeti érzület erősítését, a Magyar Népköztársaság kudarcos történetét elsősorban ebből a szempontból levezetve. Többször megerősítette, hogy hisz a magyar demokrácia kiépülésében, egy új Magyarország megteremtésében. „... mi is elfogadjuk a demokrácia követelményeit, melyeket az idő méhe megérlelt, de csak azt a demokráciát, amely ikertestvére a szabadságnak, a jogrendnek, ikertestvére a polgárok egyenlőségének és amely ikertestvére az államnak, az állam erejének, mert azt a szabadságot, azt a demokráciát, amely ennek nem ikertestvére, hanem ezeknek halálán és sírhantján akar demokráciát felállítani, azt soha, semmi körülmények között elismerni nem lehet és nem szabad!”⁴

A magyar ellenforradalom győzelme után – 1919 őszén – Bethlen neve ismét komolyan felmerült kormányfőként. E folyamatról a következőket olvashatjuk a kortárs sajtóban: „Gróf Bethlen István egyike volt azoknak, akiket miniszterelnöknek ajánlottak és az entente főmegbízottjánál megjelentek. Különösen Andrássyról mondják, hogy Bethlenért exponálta magát. Ez a kombináció azonban – hír szerint – meghiúsult, de Bethlennek feltétlenül szerepe lesz a kibontakozás körül. Politikai körökben meglehetősen határozottsággal terjesztik a hírt, hogy a miniszterelnök személyének kiválasztása megtörtént. Eszerint gróf Zichy János lesz a koncentrációs kabinet elnöke.”⁵ Mint tudjuk, végül Huszár Károly vezethette az új kormányt, de a kabinet csak rövid ideig maradt hivatalában. Ebben az időszakban ugyanis a vezető politikusok jó része (így például Gömbös Gyula, Apponyi Albert) húzódozott attól, hogy kormányt alakítson. Ennek oka az ország fölött Damoklész kardjaként lebegő békeszerződés volt.

Trianon árnyékában

1920. június 4-én Magyarország aláírta a trianoni békediktátumot. A nemzeti katasztrófa az alapvetően pusztán a dokumentum szignálásáig feladatait ellátó Simonyi-Semadam Sándor kormánya történetére is pontot tett.⁶ Ekkor ismét felvetődött, hogy Bethlen alakítson kormányt: Kozma Miklós, korábban a fővezérség felderítő osztályának vezetője és Horthy belső környezetének tagja naplójában ezt írta 1920. július 5-én: „Gömbös egységes kormányzópárt megalakítását célzó terve a bázis, amelynek alapján valószínűleg Bethlen István lesz a miniszterelnök.”⁷

⁴ BETHLEN 2000. 114.

⁵ Zichy János előtérben. Sir George Clerk tárgyalásainak befejezése. *Pesti Napló*, 1919. november 4. 2.

⁶ A kormány történetéhez legújabban lásd: VIZI 2021.

⁷ BETHLEN 1972. 54.

Mindezek dacára bő egy hónappal később széki Teleki Pál gróf alakíthatott kormányt: a kabinet 1920. június hó 22-én mutatkozott be a nemzetgyűlésben. Néhány hétig úgy tűnhetett, hogy végre stabil kormány alakult, azonban november 13-án a miniszterelnök a békeparancs nemzetgyűlési ratifikációja során benyújtotta lemondását. Ezt az államfő nem fogadta el, de Teleki új kabinetje súlyos belpolitikai helyzetben működött, miközben „még mindig bizonytalan volt a belső közrend és a szükséges pénzügyi reformok sok zavart okoztak”,⁸ amit Rubinek Gyula és Nagyatádi Szabó István vettek kezükbe. Mindemellett az elcsatolt területekről az országban valóságos exodus bontakozott ki, miután több mint 400 ezer magyar elmenekült az utódállamokból.⁹

1920 őszére egyértelműen megerősödtek a kisgazdák, amit Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszteri kinevezése is jelzett. Teleki új kabinetjében a pénzügyminiszteri tárcát Hegedűs Lóránt vette át, aki utóbb a háború utáni magyar gazdaság újjáépítésének lett egyik szimbóluma. A miniszterelnök a békediktátum ratifikálását nem számítva is igen nehéz belpolitikai helyzetben irányította kormányát: a gazdasági nehézségek mellett még mindig bizonytalan és ingatag volt a belső közrend. 1921. március 14-én elfogadták az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényjavaslatot, amely szintén fontos lépés volt a stabilizáció során. Ezt a folyamatot maga Bethlen is üdvözölte, hiszen 1944-es emlékiratában így fogalmazott: „Magyarországot 1918-ban jórészt a politizáló zsidóság fedőszerveként kiépített harcias szabadkőműves páholyok taszították a forradalomba.”¹⁰

A korszak mégis legfontosabb problémája, egyúttal a Bethlen-kormány közvetlen „életre hívója” a királykérdés volt. A magyar uralkodó 1918. november 13-án az eckartsauai nyilatkozatában felfüggesztette uralkodói jogainak gyakorlását. Az ellenforradalom 1919. végi győzelme után Károly több alkalommal jelezte, hogy vissza kíván térni a magyar trónra. A sors iróniája volt, hogy épp aznap (március 24-én) indult el Svájcból hazánk felé, amikor Horthy előző napi nyilatkozata megjelent a *Neue Freie Presse* bécsi napilapban: „IV. Károly... az egyetlen legitim királyunk. Amíg le nem mond, senki mást uralkodóul el nem ismerek. Másrészt megengedem, hogy visszatérte bizonyos nehézségeket okozhat, de remélem, hogy a parlament segítségével az ügyeket rendezhetem.”¹¹ A király 1921 márciusának végén visszatért hazánkba. Károly akciója alapvetően rengette meg az alig egy évvel korábban újonnan rendezett közjogi helyzetet. A királykérdés jelentette a korszak egyik legkritikusabb

⁸ BETHLEN 1933. I. 154.

⁹ HOLLÓSI 2019a. 233–304.

¹⁰ BETHLEN 1944. 126.

¹¹ Bekenntnis Horthys zum Legitimismus. *Neue Freie Presse*, 1921. március 24. 4. Idézi: BETHLEN 1972. 54.

problémáját,¹² amelynek fontossága ugyanakkor kikopott a történelmi emlékeztünkől, elsődlegesen az államszocialista korszak szemlélete miatt. Bethlen későbbi gondjait növelte, hogy a KNEP-ben szakadás keletkezett 1922 januárjában, és sok képviselő – köztük a párt elnöke, ifj. Andrássy Gyula gróf – kilépett abból.¹³

Miután a király visszatért Szombathelyre, Bethlenre kulcsfontosságú megbízatás várt. Március 30-án Andrássy, Gratz Gusztáv és Hegedűs altábornagy társaságában Bethlen eredményesen tárgyalt a királlyal, amelynek révén sikerült a helyzet eszkalálódását megakadályozni. Rá tudták venni a balsorsú uralkodót, hogy Szombathelyen maradjon, majd néhány nappal később elhagyja az országot. A politikus elkötelezett legitimistának számított, de királyhűségét egyértelműen az aktuálpolitikai megfontolásoknak, ez esetben a független Magyarország megvédése igényének rendelte alá. Még 1920 őszén fogalmazta meg: „Csak olyan lehet magyar király, aki... más trónt a magyar nemzet törvényhozásának hozzájárulása és előzetes megkérdezése nélkül nem vállal.”¹⁴

A március végi krízis alapvetően rengette meg a Teleki-kormány helyzetét: a kabinet távozása már Károly akciója előtt is – hetek óta – a levegőben lógott.¹⁵ Az eseményekben a király kiáltványa jelentette az első fordulópontot, amelynek hatására lemondott Tomcsányi igazságügyi miniszter Nagyatádival.¹⁶ Az egységes, de két nagy frakcióra épülő kormánypártban végzetes törésvonalak rajzolódtak ki. Mégis, április 12-ig úgy tűnt, hogy Teleki megalakíthatja III. kormányát is,¹⁷ de ekkor az MTI publikálta Horthy március 30-i hadparancsát, amely lehetetlen helyzetbe manőverezte a kormányfőt.

A kormányzó a következőket deklarálta: „Midőn Magyarország kormányzását elvállaltam, föltett szándékom volt, hogy a kormányzói székben csak addig maradok meg, míg ezt az ország érdeke megköveteli. Létünkért és belső, megszilárdulásunkért való küzdelmünk még nem fejeződött be. Erőszakos, hirtelen változás a kormányzás terén a Nemzet létét fenyegetné. Ezért az utolsó napok eseményei dacára is megmaradtam eredeti elhatározásomnál és hazánk védelmében helyemen kitarítottam. A nemzeti hadsereg e nehéz napokban is várakozásomnak megfelelően egységesen és hűen megtartotta nekem tett esküjét. Magyar szívem egész melegével mondok köszönetet a nemzeti hadsereg vezetőinek, tisztjeinek, altisztjeinek és legénységének. Bizalommal nézek a jövő elé, mert a hadsereg kipróbált fegyelme, egy-

¹² HOLLÓSI 2019b. 141–146.

¹³ SIPOS 2020. 151–152.

¹⁴ BETHLEN 1972. 54.

¹⁵ ABLONCZY 2005. 199.

¹⁶ ABLONCZY 2005. 200.

¹⁷ ABLONCZY 2005. 201.

sége és szelleme nyújtja a legjobb biztosítékot arra, hogy hazánk a belső megerősödés útján feltartóztatathatatlanul tovább haladva, a világ nemzetei között azt a helyet fogja elfoglalni, melyet ezeréves múltjánál és jelenénél fogva megérdemel.”¹⁸

Teleki lemondásának körülményeit a kortársak egyértelműen a királykérdésben, valamint belső pártviszályokban látták. Az egyértelműen antikarlista hadparancs mellett a belügyminiszter személye körül támadt polémia: Kószó István nem vállalta a tárcát, Gaál Gaszton személye pedig a grófnak volt elfogadhatatlan. Különböző okokból, de mind a keresztényszociálisok, mind a kisgazdák összekülönböztek a kormányfővel, így Telekinek nem maradt más választása, mint hogy benyújtja lemondását.

Kozma Miklós a hadparancs megjelentetését „tévedések és félreértések” sorozataként látta. Szerinte Teleki lemondása arra volt visszavezethető, hogy a kormányfő elveszítette kedvét, belefáradt a politikai huzakodásba és tudomást szerzett arról, hogy Bethlen szervezi kabinetjét.¹⁹ Mindenesetre az 1921 áprilisában történtek nem gyengítették, inkább erősítették Teleki és Bethlen barátságát. Néhány hónappal később Bethlen megvédte Telekit, illetve annak királykérdésben tanúsított magatartását egy Gömbös Gyulához intézett levelében.²⁰ A német megszállás idején pedig az akkor már három éve halott Telekiről így írt: „Nagyműveltségű, széles látókörrel bíró magyar úr volt és nagy idealista, azonban csak kevés emberismerettel rendelkezett.”²¹

A tény, hogy Bethlen István miniszterelnöki kinevezése egy súlyos belpolitikai krízishez – IV. Károly első visszatérési kísérletéhez – kötődött, igencsak behatárolta a kormány mozgásterét is. Az előkészületek során több alkalommal rögtönözni kellett, és e kiélezett helyzetben a gróf jól vizsgázott. A gyors kabinetalakítást elsősorban az tette lehetővé, hogy Bethlen kész kormánylistával érkezett.²² A gróf április 14-én délután több politikussal tárgyalt, „a pártokkal azonban hivatalosan még nem kereste az érintkezést, ezért programja és tervei felől teljes tájékoztatatlanságban voltak a pártok. A miniszterelnök este a kabinet új tagjaival tanácskozott Múzeum utcai lakásán, ugyanakkor a lemondott Teleki-kormány utolsó minisztertanácsát tartotta a Várban.”²³

A folyamat gyorsasága a kortársak figyelmét is felkeltette, ahogy a *Pesti Napló* vezércikke április 15-én fogalmazott: „Alig huszonnégy óra múltán pedig már hivatalosan

¹⁸ Szövegét lásd pl.: A kormányzó hadparancsa. *Pesti Hírlap*, 1921. április 13. 3.

¹⁹ ABLONCZY 2005. 202.; PUSKI 2015. 435.

²⁰ BETHLEN 1972. 61. Gömbös válaszában diplomatikusan kijelentette: „Tudom, hogy te Palit mint barátodat véded... Azt is szeretném hangsúlyozni, hogy én volnék a boldog, ha tévednék, mert Palira mindig sokat adtam mint emberre. Politikai metódusai – melyek sok eredménnyel nem jártak – azonban nem találják tetszésemet.” BETHLEN 1972. 62.

²¹ BETHLEN 1944. 135.

²² SZINAI 1972. 17.

²³ Megalakult a Bethlen-kormány. *Pesti Hírlap*, 1921. április 15. 1.

jelentik nemcsak Bethlen István kormányelnöki kinevezését, hanem az új kormány minisztereinek a névsorát is.”²⁴ E „boszorkányos” gyorsaság okát abban nevezte meg a lap, hogy a gróf „nem tárgyalt a pártokkal és nem tárgyalt a pártokon belül levő frakciókkal. Megalakította a kormányát, most pedig összehívja a parlamentet, programot ad és ott a nemzetgyűlés színe előtt hívja ki a döntést az új kormány sorsa fölött. Ez új dolog a magyar politikai életben, vagy legalábbis új dolog a magyar politikai élet legutolsó szakaszában. Azonban szerencsés újítás, mert megfelel a parlamentarizmus elvének és az egyetlen módja annak, hogy a személyi torzsalkodások helyett nyílt elvi szempontok döntsenek a kormányalakítás sorsa fölött.”²⁵

Az első Bethlen-kormány 1921. április 14-én a Kisgazdapárt (91 képviselő), a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (59 képviselő) és a „disszidens csoport” (19 képviselő) addigi koalíciója alapján alakult meg.²⁶ A miniszterelnök stabil nemzetgyűlési háttérrel tudhatott maga mögött, egyúttal megkezdte az új kormánypárt szervezését is. Április 14-én azonban csak a legszükségesebb egyeztetésekre volt idő. Bánffy Miklós külügyminiszter visszaemlékezése szerint: „Azon a délutánon, midőn a magyar külügyi tárcát vállaltam, egyetlen programpontra szögeztünk le: azt, hogy meg kell próbálnunk az utódállamokkal fölvenni a kapcsolatot és legalább valamelyikkel barátságos szomszédi viszonyt teremteni.”²⁷ Bánffy egyértelműen a Bethlen-kormány egyik legfontosabb feladatára emlékezett, amely a Magyarországot körülvevő ellenséges gyűrű szétzúzására kellett, hogy irányuljon.

Az új kormány helyzetét erősítette, hogy Teleki az állította: Bethlen személyében „második énje” érkezett a kormány élére és könnyű szívvel adta át neki a kormányrudat.²⁸ Az új miniszterelnök kormányalakításáig látványosan negligálta a Nemzetgyűlés üléseit, és egészen e beszédéig nem is szólalt fel abban.²⁹

A kormány tagjai³⁰

Sokak meglepetésére az új kabinet tagja lett számos, nemzetgyűlési mandátummal nem is rendelkező személy.³¹ A polgárháborús veszélyt is csökkentendő két legiti-

²⁴ Bethlen István kormánya. *Pesti Hírlap*, 1921. április 15. 1.

²⁵ Uo.

²⁶ SIPOS 2020. 24.

²⁷ BÁNFFY 2013. 206.

²⁸ ABLONCZY 2005. 203.

²⁹ BETHLEN 1972. 29.

³⁰ A névsorhoz lásd: NN 184.; BÖLÖNY 1992. 88–89.

³¹ SPEIDL 2012. 185.

mista, de alapvetően a szabad királyválasztókhoz tartozó arisztokrata politikus is a kabinet – kulcsfontosságú – tagja lett: Bánffy Miklós gróf a külügyi, míg Ráday Gedeon gróf a belügyi tárcát vezethette.³² Bánffy egyúttal a nemzeti kisebbségek minisztériumát is vezette. A honvédelmi tárcát tovább irányíthatta Belitska Sándor, aki 1920 decembere óta volt miniszter. Szintén ekkortól töltötte be a pénzügyministerséget Hegedűs Lóránt, aki a gazdasági konszolidáció megalapozója lett. A kultuszminiszteri poszton sem történt változás, hiszen Vass József – szintén már a II. Teleki-kormány tagjaként – irányította a szakterületet. A pap-miniszter viszont leköszönt a közéleti tárca éléről, utódja Mayer János lett. A földművelésügyi minisztériumot Nagyatádi Szabó István vezette továbbra is, aki egyszersmind az addig önálló kisgazdaügyi tárca vezetését is ellátta. Kereskedelemügyi miniszterré hegyeshalmi Hegyeshalmi Lajost nevezték ki. A népjóléti tárcavezető Bernolák Nándor lett, míg igazságügyi miniszterré Tomcsányi Vilmos Pált designálták. Ők ketten Bethlen kormányalakításával töltötték be ezeket a posztokat.

Mint látható, a kabinet többsége – kétharmada – már a Teleki-kormányban miniszter volt, Bethlen ebből a szempontból a kontinuitás mellett foglalt állást. A testület ugyanakkor leképezte a korabeli politikai egyensúlyt is, hiszen a kabinetben a kormánypártok három-három miniszterrel vettek részt, ekként paritásos arányról beszélhetünk. A kabinet koalíciós jellegét a miniszterelnök nyomatékosan hangsúlyozta, amikor kijelentette: „A kormány működését az eddigi koalíciós alapon kívánja megkezdeni, és politikájának fő zsinórmértéke – úgy, mint az eddigi kormányoké – a nemzeti, keresztény és agrár irányzat lesz.”³³

A kormány programja

Az új kormány első minisztertanácsi ülésére még április 14-én sor került. Bethlen köszöntötte a minisztereket és a kabinet támogatását kérte, „nehéz időkben vállalt súlyos feladataik sikeres megoldása érdekében”.³⁴

Bethlen István az új kabinet terveit és feladatait öt pontban összegezte.³⁵ 1. Helyre kívánta állítani a kormányzat tekintélyét és le akarta törni azon „kinövéseket”, amelyek a belső konszolidációit akadályozhatták. A belső konszolidációban számított

³² SPEIDL 2012. 185.

³³ Bethlen István gróf miniszterelnök. *Magyarország*, 1921. április 15. 1.; SIPOS 1984. 658.

³⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 26. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1921. április 14. 3.

³⁵ A minisztertanácsi jegyzőkönyvben megörökített pontokat a sajtó lényegében teljes egészében leközölte. Lásd pl.: Megalakult a Bethlen-kormány. *Pesti Hírlap*, 1921. április 15. 1–2.

a Nemzetgyűlés támogatására. 2. A kormányzat irányát „keresztény és nemzeti, de erős agrárius és demokrata” szellemüként definiálta, hivatkozva az erdélyi arisztokrata családok hagyományos demokratizmusára. 3. Egyik legfontosabb és legsürgősebb feladatát a pénzügyi konszolidációt biztosító reformok gyors meghozatalában látta. 4. A földbirtokreform „komoly és erélyes végrehajtása”. 5. Ezekkel párhuzamosan a politikai rendszer stabilitását kívánta megteremteni a politikai és parlamenti viszonyok „egészségesebb alapra” való fektetésével, egyúttal egységes pártot akart létrehozni. Ez magában foglalhatta egy őszi választás kiírását, illetve a választójogi törvény elkészítését is.

Bethlen nemzetgyűlési beszéde

Az új kormány nyilvános bemutatkozására, egyben a miniszterelnök bemutatkozására 1921. április 19-én került sor a Nemzetgyűlésben, ahol Bethlen karrierje talán legfontosabb beszédét mondta el.³⁶ A kormányfő rögtön beszéde elején leszögezte, hogy „új politikát kell kezdenünk, mert a politikát ott, ahol Tisza István elhagyta, újratekinteni nem lehet”.³⁷ Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy ezt az új politikát „össze kell kapcsolnunk a múlttal, össze kell kapcsolnunk azokkal a nagy nemzeti tradíciókkal, amelyeken felépült ennek a nemzetnek, ennek az országnak, ennek az államnak a rendje. Új politikát kell követnünk, de a régi politika hibái nélkül.”³⁸ Bethlen számot vetett kormánya megalakulásának előzményeivel és hosszasan taglalta a történelmi előzményeket, amelyek hazánk romlásához vezettek. Súlyos kritikát fogalmazott meg a dualista Magyarországgal szemben: „A magyar nemzet begubózva élt – hogy úgy fejezzem ki magamat – a magyar glóbusban, önámítással áltatta magát saját ereje és feladatai tekintetében. Egy másik következménye az volt, hogy kifejlődött benne úgyszólván egy egyoldalú jogászai észjárás. Ezen jogászai észjárás alapján az egész világot úgy tekintettük, mintha a törvénykönyvvel és szerződésekkel kezünkben képesek volnánk arra, hogy minden nehézséggel megküzdjünk.”³⁹ A gróf a történelmi Magyarország bukása kapcsán a magyar nemzeti hiúságot, a könnyelműséget, a restséget, a jelszavak szeretetét, a fegyelmetlenséget, valamint az önfegyelmet hiányát is ostorozta. Igen aktuális gondolata volt, hogy „hordképes középosztályt” kell teremteni, egyúttal a gazdatársadalmat is erősíteni kell, mert az „ebben az országban az intelligenciával együtt alapját fogja megvetni

³⁶ NN 184–193. A beszéd szintén olvasható: BETHLEN 1933. 154–168.; BETHLEN 2000. 116–133.

³⁷ NN 184.

³⁸ Uo.

³⁹ NN 185.

annak az egészséges demokratikus fejlődésnek, amelyre ennek az országnak szüksége van.⁷⁴⁰

A miniszterelnök megállapította azt is, hogy „a szabadság eszköz, nem cél. A cél a kulturális, az erkölcsi emelkedés, a kettőt együtt kell látnunk, mert ha nem együtt haladnak, egymás ellen dolgoznak.”⁷⁴¹ Bethlen hosszan elemezte a demokrácia mi-
benlétét és felhívta a figyelmet, hogy milyen veszélyek fenyegetik az új, független magyar államot. Élesen elhatárolódott az antiszemitizmustól is, amikor így fogalmazott: „Én ellene vagyok mindenféle lármás antiszemitizmusnak. A jogrendet minden körülmények között fenn fogjuk tartani. Ha volnának hatóságok, amelyek túllépjék saját hatáskörüket, azokat vissza fogjuk szorítani arra a hatáskörré, amelyet a törvény számukra megállapít. És ezt a kérdést nem kívánjuk még a jogegyenlőség megbolygatásával sem érinteni. A jogegyenlőség olyan alapja, olyan biztosítéka a nemzet életének, amelyet bántani, amelyet érinteni nem szabad.”⁷⁴²

A miniszterelnök összegezte a kormány jövődő feladatait, mások mellett a választójog kérdésének rendezését, a törvényhozás korábbi rendjének helyreállítását. Beszéde végén a kormányfő ismét kínosan aktuális gondolatokat fogalmazott meg: lord Salisbury angol miniszterelnök meglátását idézte, amely szerint a nemzetek két csoportra oszthatók: „Vannak fejlődő és vannak haldokló nemzetek. A fejlődő nemzetekhez tartoznak azok a nagy nemzetek, amelyek évről-évre nagyobbodó hatalommal bírnak, amelyek gazdagságban gyarapodnak, területüket kiterjesztik és szervezetüket tökéletesítik. Élnek más népek, amelyeket más jelzővel, mint haldoklók, megjelölni nem lehet.”⁷⁴³ A korábbi feladatokat összegezve Bethlen célja lényegében az volt, hogy nemzetünk a haldokló kategóriából kikerüljön.

Reakciók a kormányalakításra

Bethlen kabinetjének megalakítását számos kommentár kísérte. A magyar oktobrista ellenzék bécsi lapjában Lovászy Márton egyenesen „az új Tiszaként” aposztrofálta a grófot. A volt kultuszminiszter elsődlegesen is az új miniszterelnök demokratizmussal szembeni múltját kárhoztatta. „Mennyivel alkalmasabb ember Bethlen István gróf a fönnforgó óriási nehézségeknek a megoldására Teleki Pál grófnál? Hogy alkalmasabb legyen, először is teljesen demokratikus férfinak kellene lennie az új miniszterelnöknek, mert Magyarországnak, hogy helyét a mostani nagy demokrati-

⁴⁰ NN 186.

⁴¹ NN 187.

⁴² NN 188.

⁴³ NN 193.

kus világhullámban megállhassa, elsősorban demokratikus átalakulásra volna szüksége. Ámde ismerjük Bethlen István grófot; emlékszünk a választási jog elleni ádáz harcára és tudjuk azt, hogy Tisza István mellett ő volt egyik főtenyezője annak, hogy a demokráciára való átmenet Magyarországon idejekorán meg nem történhetett és az ország ennek folytán a romboló megrázkódtatások áldozata lőn. Érthető-e hát, hogy Bethlen István valóban demokratikus programmal vegye át a kormányzást? Nem sokkal jogosultabb-e az a föltevés, hogy Bethlen István gróf azzal a nemes szándékkal lép kormányrúdhhoz, hogy – főként a választójog terén – visszacsinálja azt a kevés demokráciát is, amit az októberi forradalom az országnak ajándékozott?”⁴⁴

Lovászy szarkasztikusan írt Bethlen és a kispagzák kapcsolatáról is. „Hogyan is gondolható, hogy egy ilyen nagy úr, büszke erdélyi mágnás utasításokat fogadjon el a csizmás parasztoktól? Igaz, hogy ezek a csizmások azután is, a kabinet megalakítása után is csinálhatnak nehézségeket a kormánynak. Ámde erre is van Bethlen István grófnak egy nagyon hathatós ellenszere. Egyszerűen megfenyegeti a Nemzetgyűlést föloszlatással és az új választásokkal. Meg van győződve arról, hogy ez a fenyegetés magában véve is elegendő a siker biztosítására. De ha mégis csalódnék, akkor be is váltja fenyegetését és elrendeli a választásokat. A többi már azután a múlt választáson is jól bevált terrorszervezetnek a dolga.”⁴⁵ Mindent összevéve, az októberista emigráció valóban egy új Tiszaként tekintett Bethlenre, és ennek megfelelően démonizálták a hivatalba lépő kormányfőt.

Bethlennek egy alapvetően antiszemita, felfokozott hangulatú országban kellett megkezdnie munkáját. Az 1920. évi nemzetgyűlési választások során – a hajdúböszörményi kerületben – Bethlen képviselő-jelöltsége idején azzal támadták a grófot, hogy valójában a Bettelheim zsidó család sarja.⁴⁶ Kormányfőségének tizedik évfordulóján ekképp foglalta össze az akkori helyzetet: „Az országgyűlés helyét az egykamarás nemzetgyűlés foglalta el, amelyben több volt a szuverenitás öntudata, a hatalmi túltengés, mint a politikai gyakorlat és a politikai iskolázottság. Ebben a nemzetgyűlésben még forradalmi és ellenforradalmi hangulatok domináltak, és a tárgyalásra szánt időt jórészt személyi viták és gyakran a tettlegességig elfajuló személyeskedések foglalták le ahelyett, hogy az ország nagy, életbe vágó problémáit a megoldás felé vitték volna.”⁴⁷ Mindent összevéve úgy vélte, hogy hazánk „közjogi intézményei romokban heverték”.⁴⁸

⁴⁴ A választójog visszarendezéséhez lásd: HOLLÓSI 2015. 115–133.

⁴⁵ LOVÁSZY Márton: Az új Tisza. *Jövő*, 1921. április 15. 1.

⁴⁶ SEBESS 1927. 43. A szerző tévesen 1921-re datálja a történetet, valamint hajdúdorogi kerületet ír.

⁴⁷ BETHLEN 1933. II. 321.

⁴⁸ PÜSKI 2014. 57.

Bethlen miniszterelnöki kinevezése folytán átértékelte közéleti szervezeti tagságait is. Erről maga így vallott 1926-ban: „A bolsevizmus bukása után a Keresztény Nemzeti Ligába igenis beléptem. E Keresztény Nemzeti Liga vezetőségének bizalmas, vagy ha jobban tetszik, titkos megbeszélésein igenis részt vettem, de meddig? 1921. évi áprilisig, addig az időig, amikor miniszterelnök lettem. Azóta egyszer voltam ott, mégpedig azért, hogy bejelentsem állásom inkompatibilitását [összeférhetlenségét] azzal, hogy egyesületekkel egyáltalában, tehát ezzel az egyesülettel is együttműködjem és hogy gyűléseire eljárjak, mert az a meggyőződésem, hogy a magyar miniszterelnöknek nem szabad feszélyezve lennie semmiféle társadalmi egyesülethez való tartozás által, semmiféle ilyen kapcsolatok által abban a tekintetben, hogy hivatalos teendőit csakis és kizárólag saját meggyőződése szerint teljesítse.”⁴⁹

A nagy túlélő

Bethlen kormányalakításának valódi sikere az volt, hogy a kabinet túlélte 1921-et, amely minden szempontból igen turbulens esztendő volt. A gróf elsődlegesen külpolitikai téren meglehetősen képlékeny időszakban lett miniszterelnök. Károly első visszatérési kísérlete, illetve annak kudarcra után a kormányfő az ekkor szerveződő kisantant fokozódó nyomásával nézett szembe, elsősorban Csehszlovákia vonatkozásában.⁵⁰ A királykérdés Damoklész-kardként lebegett Bethlen feje felett, ezért már a kormányalakításakor szorgalmazta, hogy az uralkodót Spanyolországba internálják. Sajátos módon ezen a ponton még Edvard Beneš is ezt szorgalmazta,⁵¹ bár más úton és módon jutott erre a következtetésre. Bethlen mozgásterét mindazonáltal növelte, hogy az „első királypuccs” nyomán már számítani lehetett a király újabb visszatérésére, így az már nem a derült égből való villámcsapásnak volt tekinthető.

Kormányának stabilizációját jelentette az a tény, hogy a kabinet túlélte a király második, 1921 októberében történt visszatérési kísérletét, majd sikerrel bonyolította le a Habsburg-ház negyedik trónfosztását. Végül ki kell emelnünk a Bethlen-kormány egyes diplomáciai lavírozását, amely lehetővé tette a velencei egyezmény megkötését és ekként a soproni népszavazás lebonyolítását, valamint a város Magyarországnál maradását. Kozma Miklós kijelentette: „A Nyugat-Magyarországgal kapcsolatos eredmény Bethlen Istvánnak köszönhető, aki az egész kampányt személyesen vezette.”⁵²

⁴⁹ BETHLEN 1933. II. 110.

⁵⁰ GULYÁS 2012. 58–60.

⁵¹ GULYÁS 2012. 98.

⁵² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 429. Adatgyűjtemény, 1920–1924 (1. cs.). Köszönöm Fiziker Róbertnek, hogy felhívta figyelmemet a forrásra.

Az események nem minden résztvevője gondolta ezt így, sőt az egykori nyugat-magyarországi kormánybiztos, Sigray gróf ennek épp az ellenkezőjét bizonygatta 1922. januári hosszas nemzetgyűlési beszédében, majd annak kinyomtatott változatában.⁵³

A miniszterelnök teljesítményét még az államszocialista történetírás kései fázisában is elismerték: „Bethlen István gróf kormányalakítása az ellenforradalmi rendszer konszolidációjának meggyorsítását, miniszterelnöksége a kormányzati rendszer olyan keretének, olyan hatalmi egyensúlyának kiépülését hozta létre, amely a kisebb-nagyobb változások ellenére fennmaradt Magyarország 1944-es német megszállásáig.”⁵⁴

A Bethlen-kormány megalakulásának általános várakozásait ma sem tudjuk jobban megfogalmazni, mint amiként azt Bánffy külügyminiszter tette a Nemzetgyűlésben 1921. május 10-én: „Sötét képet festettem a megkisebbedett Magyarországról és helyzetéről a nagyvilágban. Sötét képet, de nem vigasztalant. Nem csüggedés, nem reménytelenség az, ami minket eltölt. Annyi megpróbáltatás után és talán megpróbáltatás előtt is emelt fővel áll a nemzet! Meg nem törve, de megerősödve nemzeti érzésében, ha megfogyva is... És itt, Európa keletén a mi csekély erőnk érték, érték százados kultúránk, érték fajunk egysége; érték az a férfias elszántság és munkaképesség, amely a magyaré; érték az a nyíltság, amellyel a világ elé lépünk a magunk igazának tudatában.”⁵⁵

E gondolatok több mint 100 évvel Bethlen első kormányának megalakulása után ma is mindennél aktuálisabbak, és ezt az üzenetet hordozzák: ha mi magunk nem állunk ki saját értékeink és érdekeink mellett, akkor ezt más nem fogja megtenni helyettünk. Talán ez az a pont, ahol Bethlen István történelmi nagysága legjobban megmutatkozott. Mindent összevéve ugyanis megállapítható, hogy a gróf sikeres, 1921. áprilisi kormányalakítása egyúttal az ország konszolidációját is megalapozta, elsődlegesen is az 1920-as évtized szédületes sikerével, amely a XX. századi magyar történelem kevés prosperáló időszakainak egyikévé vált.

⁵³ NgyN 1922. 252–268., 263. Vö. OROSZ 2019. 64.

⁵⁴ NAGY 1980. 41.

⁵⁵ BÁNFFY 2013. 405–406.

Bibliográfia

- ABLONCZY 2005. ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*. Osiris, Budapest, 2005.
- BÁNFFY 2013. BÁNFFY Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai*. Helikon, Budapest, 2013.
- BETHLEN 1933. *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I–II. kötet. Genius, Budapest, 1933.
- BETHLEN 1944. *Bethlen István emlékirata*. Zrínyi, Budapest, 1988. [Az emlékirat 1944-ben készült.]
- BETHLEN 1972. *Bethlen István titkos iratai*. Szerk. SZINAI Miklós és SZÜCS László. Kosuth, Budapest, 1972.
- BETHLEN 2000. BETHLEN István: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Szerk. ROMSICS Ignác. Osiris, Budapest, 2000.
- BÖLÖNY 1992. BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848–1992*. Akadémiai, Budapest, 1992.
- GULYÁS 2012. GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919–1924*. Attraktor, Máriabesnyő, 2012.
- HOLLÓSI 2015. HOLLÓSI Gábor: Országgyűlési választási rendszer és választójog a Horthy-kori Magyarországon. *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás*, 2015/1. 115–133.
- HOLLÓSI 2019a. HOLLÓSI Gábor: A magyar menekültügy a Nagy Háború utáni években. In: *Határ menti területek, migráció a XIX–XX. században tekintettel a XVII–XVIII. századi előzményekre*. Szerk. ŐZE Sándor – KRÁNITZ Péter Pál. Szent István, Budapest, 2019. 233–304.
- HOLLÓSI 2019b. HOLLÓSI Gábor: A jogfolytonosság és az államforma kérdése: a közjogi provizórium időszaka és az 1946. évi kisalkotmány. In: *VERITAS Évkönyv 2019*. Szerk. FARKAS Judit Antónia – GALI Máté – SCHWARCZWÖLDER Ádám – UJVÁRY Gábor. VERITAS – Magyar Napló, Budapest, 2020. 141–158.
- NAGY 1980. NAGY Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke. (A liberális polgári pártok 1919–1931)*. Akadémiai, Budapest, 1980.
- NgyN 1922. *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója*. XV. kötet. Athenaeum, Budapest, 1922.
- NN *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója*. IX. kötet. Athenaeum, Budapest, 1921.
- OROSZ 2019. OROSZ László: „Tudni fogjuk a jövőben is, mit vár tőlünk a haza [...]”. A soproni egyetemi ifjúság és a nyugat-magyarországi területi kérdés. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*. II. kötet. Szerk. UJVÁRY Gábor. Magyar Napló – VERITAS, Budapest, 2019. 53–71.
- PÜSKI 2014. PÜSKI Levente: *A bethleni politikai berendezkedés az 1920-as években*. In: *Gróf Bethlen István és kora*. Osiris, Budapest, 2014. 57–74.
- ROMSICS 2019. ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. Helikon, Budapest, 2019.
- SEBESS 1927. SEBESS Dénes: *Bethlen István gróf. Történelmi korrajz. Egy kortárs feljegyzései*. Királyi Magyar Egyetemi, Budapest, 1927.

- SIPOS 1984. SIPOS József: A kisgazdapárt és a Bethlen-kormány. *Századok*, 118. 1984/4. 658–733.
- SIPOS 2020. SIPOS József: *A bethleni kétharmad. A Kisgazdapárt kormányzóparttá bővítése és az 1922-es választások*. Belvedere Meridionale, Budapest, 2020.
- SPEIDL 2012. SPEIDL Zoltán: *Végállomás: Madeira. Királykérdés 1919–1921*. Kairosz, Budapest, 2012.
- SZINAI 1972. SZINAI Miklós: Bethlen és az ellenforradalmi rendszer politikai konszolidációja, 1919–1922. *Valóság*, 1972/1. 13–30.
- VIZI 2021. VIZI László Tamás: A Simonyi-Semadam-kormány hivatalba lépésének politikai előzményei. In: *A Horthy-korszakról az értékteremtő történetírás jegyében. Az Újragondolt negyedszázad konferenciasorozat. Áttekintés és tanulmányok*. Szerk. GULYÁS László et alii. Egyesület Közép-Európa kutatására, Szeged, 2021. 193–222.

DÁVID LIGETI

THE FORMATION OF THE BETHLEN GOVERNMENT

(Abstract)

Count István Bethlen de Bethlen (1874–1946) was the head of the Hungarian government between 1921 and 1931. The study analyzes the formation of the aristocratic politician's first government. The first part of the work reviews Bethlen's life prior to his tenure as Prime Minister of the Kingdom of Hungary, particularly his endeavors after the year 1918. The study outlines the political processes of the era and Bethlen's expectations of his cabinet's responsibilities. The study also presents in detail the formation of the government and Prime Minister Bethlen's thoughts, particularly his speech to the National Assembly on April 19th, 1921. Based on contemporary articles and memoirs, the study presents the process of the formation of the Bethlen government. Additionally, the study analyzes the evolution of Hungarian historical memory through the lens of the so-called Bethlen consolidation.

DÁVID LIGETI

DIE BILDUNG DER BETHLEN-REGIERUNG

(Resümee)

Ungarns Regierungschef war zwischen 1921 und 1931 Graf István Bethlen von Bethlen (1874–1946). Die Studie untersucht die Bildung der ersten Regierung des aristokratischen Politikers. Der erste Teil geht auf Bethlens Laufbahn bis zu seinem Amt als Ministerpräsident ein, unter besonderer Berücksichtigung seines Wirkens nach 1918. Dabei werden die politischen Prozesse dieser Zeit sowie Bethlens Vorstellungen in Bezug auf die Aufgaben des Kabinetts dargestellt. Danach kommt die ausführliche Beschreibung der Regierungsbildung, der damaligen Überlegungen des Ministerpräsidenten, vor allem seiner Rede vor der Nationalversammlung am 19. April 1921. Der Beitrag stellt aufgrund damaliger Artikel und Memoiren den Prozess der Bildung der Bethlen-Regierung vor und analysiert zugleich auch die Entwicklung des ungarischen historischen Gedächtnisses im Spiegel der sogenannten bethlenschen Konsolidierung.